

Олександр Прокоф'єв
Леонід Кирик

СУЗІР'Я НА МОНЕТАХ

Частина 1

Гроші-пам'ятки

Монети – це не лише гроші, це – історичні пам'ятки, причому одночасно і речові, і писемні. Форма і спосіб чеканки монети, склад металу, вага виробу, мистецьке виконання зображення – усе це дає таку ж важливу інформацію, як і імена правителів, назви міст, гасла і дати, зображені на монетах.

На монетах можна побачити зображення архітектурних споруд, різноманітних скульптур та зразків живопису, портрети видатних особистостей різних часів і народів. Кого лише не зображали на монетах – королів і президентів, свавільних диктаторів і улюблених народних героїв, видатних учених і геніальних письменників. Деякі з них зробили щось корисне для своєї країни або для усього світу. Однак часто ці люди були відомі лише в рідній державі.

Нумізматики (від лат. *numisma* – монета) це – по-перше, наука, яка вивчає монети і монетні скарби як пам'ятки історії, економіки, культури, а по-друге, – це захопливе і корисне заняття, пов'язане з колекціонуванням

монет, яке сприяє всебічному розвитку людини. Розглядаючи монети, можна встановити зв'язок нумізматики з іншими науками. Наприклад, з астрономією (знаки зодіаку зображені на римських монетах і на монетах імперії Великих Моголів); з історією медицини („чумні талери” – *Pestaler*, які випускали під час епідемій); з філологією (надписи на монетах запозичували з літературних творів тих часів).

Кого Аргонавти на небо відправили?

На східному узбережжі Чорного моря розкинулась Колхіда (див. мал. 1), але на сучасній карті ви її не знайдете.

Мал. 1. Чорне море з околицями: 1 – Колхіда; 2 – Діоскуриада; 3 – Аміс; 4 – Амастріс; 5 – Пантікапей

Так називали цю країну у Стародавній Греції, а нам вона відома з міфічних розповідей про Аргонавтів. І якщо для сучасної людини ці розповіді – легенда, то давні греки вірили, що йдеться про реальні події та про реальних героїв. Люди будували своїм богам храми, сповідували культ легендарних

героїв і навіть „здімали” їх до небес. Так, деякі стійкі поєднання зоряних угруповань (сузір'їв) отримали назви на честь цих героїв.

Завдяки міфу про аргонавтів на небі з'явилися сузір'я Лебеда і Ліри, Корабля Арго (нині цього сузір'я вже немає). В Колхиді знаходився важливий торговельний центр – місто Діоскуріада. Його назва пов'язана з братами-близнюками Діоскурами. Вони були учасниками походів Аргонавтів, але ще краще відомі нам з іншого героїчного епосу – гомерівської „Іліади”, яка розповідає, як мужньо боролися ці герої. Неперевершеним в управлінні колісницею був Кастор. Ніхто не міг здолати у рукопашному бою Полідевка. За подвиги і відданість брати потрапили на небо у вигляді сузір'я Близнюків, а дві яскраві зорі цього сузір'я – Кастор і Поллукс – названі їхніми іменами. Треба зауважити, що Поллукс – римський аналог грецького імені

Полідевк, так само, як Юпітер (римський верховний бог) – аналог Зевса (володаря Олімпу у греків). Історично склалося так, що зорі називали римськими іменами.

Мал. 2. Діоскуріада. 109–63 рр. до н.е.

Мал. 3. Пантікапей. Близько 125 р. до н.е.

Шапки зоряних Близнюків

Археологи доволі часто знаходять мідні монети із зображенням шапок Діоскурів, відчеканені в Діоскуріаді.

Такі ж мотиви трапляються на монетах інших грецьких міст, наприклад, Пантікапей. Сьогодні неподалік від його руїн розташоване місто-герой Керч. На зворотному боці пантікапейської монети ми також бачимо шапки Діоскурів із зорями над ними. Надпис під малюнком – PANTI – скорочена назва міста.

Прописні давньогрецькі літери увійшли в російський алфавіт майже без змін, тому цей давній надпис легко прочитає кожен школяр. На зображеному примірнику монети перша буква не збе-

реглась. Між шапками зображений ріг достатку – ще один персонаж зоряного неба.

Легенда розповідає (а давні греки вірили, що так було насправді) про те, як бога Зевса у дитинстві вигодувала кізочка Капелла. Саме її зламаний ріг став називатися рогом достатку. Неподалік від сузір'я Близнюків на нічному небі можна побачити одну з найяскравіших зір – Капеллу. У наших широтах ця зоря вважається справжнім дороговказом, адже її практично завжди видно над горизонтом. І якщо за пеленою щільних хмар мандрівникові не вдається розгледіти ківш Великої Ведмедиці, тоді блиск Капелли допоможе зорієнтуватися на місцевості.

Зверніть увагу, які подібні зображення шапок Діоскурів на монетах з різних міст: та ж форма шапок, ті ж зорі над ними. Навіть на зоряній карті Йогана Байєра „Уранометрія” (1603) бачимо ту ж композицію шапок і зірок.

Мал. 4. Карта Близнюків із „Уранометрії” Йогана Байєра (1603)

Персей та крилатий кінь

Міфологічних героїв зображували на монетах не лише греки. На південному березі Чорного моря, яке в ті часи називалося Понтом Евксинським,

Мал. 5. Аміс. Обол 109–63 рр. до н.е.

на території сучасної Туреччини у декількох містах чеканили монети з героями ще одного міфу – про Персея.

Так, на лицьовому боці однієї монети зображена голова Персея в шоломі, а на зворотному – Пегас, який п'є, піднявши передню ногу, і надпис ΑΜΙΣΟΥ – назва міста Амиса. Сьогодні і Персей, і Пегас – сузір'я.

На лицевій стороні мідної монети сусіднього міста – Амастриса – ми бачимо войовничу Афину Палладу.

Мал. 6. Амастрис. Обол 109–63 рр. до н.е.

А на звороті – сцена фінальної битви Персея з горгоною Медузою. Зустріч з поглядом цього створіння з кублом змії замість волосся перетворювала супротивника на камінь. Посередині монети зображений Персей з гарпуном у правій руці. Позаду нього лежить переможена крилата горгона Медуза, голову якої Персей тримає у лівій руці. Саме так найчастіше зображають сузір'я Персея.

Прикрашає героя найяскравіша зоря сузір'я – Мирфак, від неї до другої за яскравістю зорі – Алголя – простягнута ліва рука Персея. Алголь – зоря, яскравість якої періодично змінюється – зображає голову горгони Медузи. Треба віддати належне спостережливим грекам, які зауважили цю особливість зорі й ототожнили її з головою горгони Медузи, адже на небі не так багато мерехтливих зірок, котрі змінюють свій блиск.

Погляньте ще раз на лицьовий бік монети. На перший погляд, тут немає нічого „астрономічного“, але спостережливий читач зауважить на шоло-

мі Афіни зображення Пегаса. Нещодавно у грецькому місті Піреї археологи знайшли бронзову статую Афіни, на шоломі якої також зображений Пегас, хоча усього лише сто років перед тим (тобто у V столітті до н.е.) на шоломі Афіни не було зображення крилатого коня. Чому? Сподіваємось, хтось із наших читачів зможе з'ясувати причину цього. І, можливо, саме у журналі „КОЛОСОК“ ми прочитаємо розгадку цієї таємниці. Сміливо беріться за пошуки – адже у вивченні астрономії за допомогою давніх монет зроблені лише перші кроки. Упевнені, на допитливого дослідника чекає ще не одне відкриття.

Знайдення статуї Афіни Пірейської стало справжньою сенсацією. Греція так пишалася цією скульптурою, що її зображення було нанесене на найбільшу монету, випущену в обіг у 1973 році.

Мал. 7. Греція. 20 драхм 1973 р.

Зв'язок між героями і зорями

Наші спостереження про „живучість“ образів на монетах підтверджує велика італійська монета вартістю 10 лір: на ній Пегас зображений у тій самій позі, що й на шоломі Афіни.

Отже, зображення зірок на стародавніх монетах – велика рідкість. Ми знаходимо лише зображення Кастора і Поллукса у вигляді зір над шапками Діоскурів. Найчастіше на давніх монетах зображали не зорі, а героїв, іменами яких названі сузір'я. Однак, Персей і Пегас, Близнюки і Скорпіон та ін. зображалися на монетах і без зв'язку із зоряним небом.

Мал. 8. Італія. 10 лір 1950 р.

